

De hongerwinter in Hollandsche Rading

[Muller, L.J. *Een dagboek over de oorlog en hongerwinter in Hollandsche Rading*. Archief NIOD. Toegang 244, Europese dagboeken en egodocumenten. Inv. nr. 1593.]

[Brandstof en voedsel zoeken in Hollandsche Rading]

Toen na de spoorwegstaking, Sept.1944, vast stond, dat we [ingevoegd: op] geen brandstoffen konden rekenen, gingen meer en meer mensen er zich op in stellen 't zelf te halen. De Utrechtenaren, aanvankelijk 't dichtbij zoekende trokken al gauw verder en belandden toen in 't bij de „Groenekan" gelegen bosch „Voordaan". Toen dit opgemerkt werd door de politie, sloot men dit aan de voorzijde af, doch men trok verder naar de „Nieuwe Wetering" en begon aan de achterzijde de boomen om om te hakken. Ten einde raad sloot men 't daar ook af.

En steeds verder trokken de stoeten met handwagens, enz, de Nieuwe Wetering in om in „Eickenstein" hun slag te slaan, men zocht 't zelfde in de Bosschen rondom de Gezichtslaan in Bilthoven. Natuurlijk werd ook dit belet, maar de nijpende kou, en vooral de behoefte een brandstof voor hun eten en drinken, dwong de menschen 't steeds verder te zoeken, en zóó gaf dit een uittocht uit Utrecht langs de Blauwkapelscheweg en Tolakkerweg naar de Hollandsche Rading.

[Karavanen trekken naar Hollandsche Rading]

Iedere morgen weer zag je de karavaan aanrijden. Auto's, paard en wagens handkarren, kinderwagens, evacuatiewagentjes, oude fietsen, autopeds, de gekste dingen zag je. En de postwagens werden ook al geleend, evenzoo broodwagens van de „Lubro". In den beginne waren 't nog de jonge sterke kerels, die 't kwamen doen, maar dit veranderde na de razzia's, toen zag je heel oude mannen en vrouwen, de lange gang maken vanuit Utrecht naar Holl. Rading; een tocht van 3 uur duwen en trekken En als ze dan voor dag en dauw in H.R. aankwamen, dan begon het pas, dan was 't hakken en zagen.

Niets ontzag men, na uren van moeizaam zwoegen, van sprokkelen en hakken, moest dan de moeilijk gekregen of gehuurde kar of ander vehikel opgeladen en opgebonden worden. En dikwijls vergisten de menschen zich, ze laden meer op dan de wagen of wat ook kon dragen. En veelal was 't resultaat, dat onderweg bij 't naar huis gaan, de as bezweek of veeren braken, en dan zat men met de brokken. Ik heb menschen gezien, die hun moeizaam verkregen vracht achter moesten laten langs de weg, of trachtten 't onder te brengen in 't een of ander huis of erf. Dan was 't weer een trieste tocht naar huis, in kou en honger, en zonder resultaat: men zat thuis wéér in de kou en zonder warm eten. En elken morgen waren 't weer anderen die hun geluk beproefden. Ze

probeerden eerst boomen te koopen, bij de jachtopziener, maar 't werd zoo'n stoet van menschen, dat de man 't niet verwerken kon, en men op eigen gelegenheid er de bijl maar in zette.

[Bospercelen verdwijnen]

Trouwens 't was met die honderden menschen onmogelijk om controle er op te oefenen. Bovendien verscheen op de deur van zijn woning 't bordje: „*hout niet meer te koop*“! Dit was 't sein om zelf maar je slag te slaan en toen was 't hek van den dam. Heele Boschpartijen verdwenen, zelfs op zondag, en 's-nachts toog men aan de arbeid om boomen te laten sneuvelen, vlug werden de takken er afgezaagd en dan was een voerman besteld die bliksemsnel met de last verdween.

De moeilijkheid zat hem wel in de toevallige grens: boven de weg Rading Oost, in 't noorden, is 't gemeente Hilversum. En 't was voor de groote uitgebreide gemeente H. niet mogelijk politie-toezicht te oefenen. Ze hadden in de eigen bewoonde plaats hun handen vol de menschen in toom te houden. Wat dan verdwenen is in alle windstreken grenst aan 't ongeloofelijke. Neemt men b.v. de boschpartijen van 't sportpark tot 't Wasmeer, die zijn totaal verdwenen: 't is één troosteloze ruimte, niets is ontzien. Nu noem ik maar een zijde, maar zoo is 't in 't centrum en in alle richtingen. En wanneer dan de dagelijksche drom uit Utrecht in de morgenuren aankwam en hoorde dat er niet meer te koop was, dan trok b.v. zoo'n „*lefgoozer*“ 't bosch in èn uitdagend zette-ie z'n bijl in een boom en enkele minuten later viel 'ie neer. Allerlei typen, uit alle lagen van de bevolking zagen we aan 't werk. De eenvoudigste maar ook dames met bontmantels zetten de bijl in 't hout, èn vlak aan de weg. Een mevrouw had een abonnement op een eikenboschje, met haar gediensige. Er was een groep jonge mannen die met een handkar de bosch-partijen introkken, en dan wees de z.g. leider de boomen aan die moesten sneuvelen. Als je hem zoo parmantig zag stappen, dacht je dat 't de boschopzichter was die 't bosch aan 't uitdunnen was. Elke leek of vreemdeling zou 't zweren; wij weten beter!

Van de Hollandsche Rading de spoorweg volgende in de richting Hilversum, liep er een beukenlaan langs. 't Was er zéér mooi; al oudere boomen. Nog zie ik de man, die de eerste boom liet sneuvelen. Ik wou me niet uitspreken, maar mijn afschuw las hij in mijn oogen. De sprokkelaars deden het kwaad niet, 't waren de lui die de bijl er inzetten en dan vrachten meenamen, om 't ten slotte „*zwart*“ te verkoopen.

Met die dagenlange tochten, op een paar boterhammen èn slecht schoeisel, maakte 't loopen, voor de vrouwen vooral, ondoenlijk, heel dikwijls liepen ze dan over de straatweg op bloote voeten, omdat hun voeten in die oude schoenen pijnlijk werden. Kleine jongens werden er ook op uitgestuurd met 't een of andere wagentje er moest brandstof thuis gebracht worden voor 't potje! 's Nachts om 4 uur begon 't hakken en zagen al in 't bosch vertelde de boschwachter. Er woont aan de weg een oude

gepensioneerde opzichter, die steeds maar er op uit trok om 't te beletten, maar ook hij kon trots zijn ijver 't onheil niet voorkomen. Nog zie ik hem bij de eerste gesneuvelde boompjes staan: hij kon zijn woede niet meester worden! De wachters in Gooi-reservaat deden hun best mensen te weren, maar alles zonder resultaat: de afbraak ging door!

[Honger]

Door 't zware werk èn de buitenlucht hadden de menschen natuurlijk groote honger: ons rantsoen 2 boterhammen per dag was ten eenenmale onvoldoende, en dan kwamen ze aanbellen om eten of brood, terwijl we 't zelf niet hadden. In enkele gevallen gaven de burens, welke brood verkochten, dan wel eens wat, zóó werd althans iets gedaan. Zelf waren we door de ondervoeding natuurlijk ook niet in orde, en kregen toen een briefje van de dokter, waarin deze verklaarde dat we melk moesten hebben.

Met dat bewijsje probeerde we toen bij de boeren melk te krijgen (kopen) maar de grootste, de eerste welk ik 't aanbood, gaf nul op 't rekest. Andere volgden, maar 't ging niet vlot. Tot dat we er eindelijk een te pakken hadden, die er op in ging, maar dan ruilen! Tegen servies- goed: kop en schotel tegen 1 L. melk, en een diep bord tegen 2 Liter; van platte borden moest-ie niets hebben! En zoo kregen we dat kostelijke voedsel, zóó van koe, nog warm! Zienderoogen knapten we op, dat was een uitkomst!

't Aardappelprobleem

Alle voedsel raakte op, de gehamsterde voorraden werden bedenkelijk minder. Colijn heeft destijds een goede raad gegeven: hamster! Daardoor zat er veel onder de menschen, elk, arm en rijk had op elk wel wat verzameld voor de kwade tijd die onherroepelijke komen zou. Maar niet elk artikel was geschikt om te bewaren en ten slotte raakte alles op. In Hilversum hakte 't al spoedig met de aardappeldistributie, en als overal trokken ze naar de wijden omtrek om bij de boeren aardappelen te kopen.

Een Razzia [en een moord]

In Amersfoort waren in 't kamp eenige Engelsche vliegeniers ontvlucht, en nu hielden de Duitschers een razzia in de wijden omtrek. Met overvalwagens trokken ze alle richtingen uit, zoo ook in de richting Holl. Rading. 't Toeval wil dat een onderduiker, oud militair, voor 't eerst buiten zijnde en zich weer eens vrij waande met zijn zwager een schoorsteen ging vegen in een huis langs de weg. Terwijl ze net klaar zijn, ontwaren ze de overvalwagen, ze schrokken en gingen aan 't loopen. De een verdwijnt achter een schuurtje, de ander holt 't land in. Alhoewel de Duitschers, naar zij beweren,

't „halt“!, hun toegevoegd hebben, loopt de man door en dit is hem noodlottig. Een broekie van 18 jaar, nog zie ik de knaap, schiet hem neer, in zijn achterhoofd. 't Excuus wordt wel gemaakt maar daar is het leven niet mee terug! Een jonge vrouw en jongen van een paar jaar zijn weer 't slachtoffer. De vader was niet in staat naar zijn zoon te gaan kijken. De vrouw, mocht hem alleen zien met t' hoofd in verband, zóó was-ie verminkt. maar er op uit trok om 't te beletten, maar ook hij kon trots zijn ijver 't onheil niet voorkomen. Nog zie ik hem bij de eerste gesneuvelde boompjes staan: hij kon zijn woede niet meester worden!

Over een reis naar Gouda

De winter '44-'45 was iets wat gegrift is in de gedachten van de mensen. De moeilijkheid om 't dagelijksche potje te koken was zèèr Men deed 't op alle mogelijke manieren en op z.g. noodkacheltjes. Maar zelfs hiervoor was 't moeilijk om brandstof te krijgen. Dit zeer beperkte en kleine kacheltje was een uitkomst in een dagelijksche wanhoop: hoevelen konden er maar niet mee overweg. Menschen in een boschrijke streek konden zich met sprokkelen wel redden, maar hoe maakten de stadsmenschen 't, dàt was 't groote raadsel. Onmogelijk duur verschaftte zij zich hout; daar zijn kapitalen in uitgegeven, zelfs [door] 't eenvoudigste gezin. 't Spreekt vanzelf dat onze dochter, woonende in Gouda, voor die zelfde moeilijkheden stond, reden waarom wij trachten, 't haar ontbrekende aan te vullen, door 't te zenden. De moeilijkheid was: hoe krijg je 't er! Van Utrecht naar Gouda vaarde nog altijd een beurtschipper, maar hoe kwam 't daar vanuit Hollandsche Rading?

Bode's reden niet meer, men schuwde de Duitschers! Eenige keeren gaf ik 't mee met een veewagen die naar Utrecht moest om vee af te leveren. Deze bracht dan meteen de kisten met hout naar de beurtschipper. Tot dat ook die staakte. Toen zat er niets anders op dat ik 't zelf wekelijksch in Utrecht bij de schipper ging brengen. Deze tochten waren soms verschrikkelijk, minstens een maal, heen of terug had je tegenwind. Zuid-West of Noord West.

In de verschrikkelijke buien aanvaardde je de tocht met 't eigengemaakte evacuatiewagentje, met banden van mijn fiets. Dit namen ze toen nog niet af, dat is alleen maar gebeurd toen ze af moesten trekken naar hun Heimath En als je dan de tocht 3 uur duwende of trekkende achter 't wagentje had volbracht en je brieven óók mee had gegeven, dan had je de voldoening dat ze in Gouda hun potje konden] koken èn warmte hadden. Dit was mede een uitkomst dat contact per brief via de schipper. Dat heeft in die tijd enorme afmetingen aangenomen. Maar dan kwam de terugtocht: geen enkel café was meer open ze hadden toch geen consumptie meer, en dan ging je terug, weer duwende je wagentje, rust kon je nergens nemen, je verwarmen evenmin. Als je dan de „stal rook“, dan telde je de deuren en minuten, om dan dood-moe thuis te komen. Je werd in beweging gehouden doordat 't wagentje wel liep en je je vasthad

aan 't handvat. Meerdere malen voelde je dat 't mis liep en dat je min of meer zigzagde op de weg. 6 uur, heen en weer loopend met een wagentje hout val niet mee.

De kerstdagen van 1944 hadden mijn dochter en schoonzoon ons nog per fiets weten te bereiken en zóó konden we dit gezamenlijk nog vieren. Wederkerig wilden we hun verrassen met haar verjaardag in Maart 1945. Alles hadden we reisvaardig gemaakt, 't wagentje was gevuld met hout, Utrecht, en waarlijk de volgende dag vaarde de schipper terug naar Gouda. We overnachten in Utrecht om de volgende dag vroeg naar 't schip te gaan. 't Werd pas tegen 11.30 v.m., dat we afvaardden naar Gouda. We zochten een goed plaatsje in de kleine kajuit. Bij de Coöperatie de „Haka", werd ons gezelschap vergroot doordat eenige employés mee hun reis aanvaardden naar Rotterdam. Daar hadden we nogal wat oponthoud, omdat de schipper met zijn knecht hun maaltje in de keuken van de „Haka" verschalkte, wat de Directie voor hun reserveerde op zoo'n reis.

De kosten van de heenreis was per persoon *f* 5.00, terug waren de kosten gestegen tot *f* 10- (een schappelijk prijsje) Zonder ongelukken verliep de tocht, beschietingen of zoo, uit de lucht, bleven achterwege. In Montfoort, moesten touwen geladen worden en om t oponthoud te bekorten hebben we als reizigers allen een handje geholpen om tijd te winnen. Want 't werd al bedenkelijk laat, met 't resultaat dat we in donker in Gouda, na 8 uur 's-avonds, aankwamen.

Toen kwam de moeilijkheid om ons wagentje, gevuld en al, van boord te krijgen. We meerden niet aan de wal, maar moesten eerst over 't dek van een ander schip, en dàt in 't donker! De tocht duurde lang, dus hadden we mondvoorraad bij ons. De vrouw had een koek gebakken van suikerbieten. We hadden bovendien een brood van de burenen meegekregen, èn wat appelen. We ruilden een paar appelen met de Hagenaar voor een Geldersche snee roggebrood met natuurboter besmeurd.

Ik hielp eerst een Hagenaar die een geladen kinderwagen bij zich had gevuld met een mud aardappelen, een groot roggebrood enz. We vervolgen bovenstaande zin weer: 't Lukte nadat ik eerst nog zijn voet beklemd had. Toen volgde ons wagentje,, maar we waren van 't dek. De Hagenaar ging naar een hotel en wij zochten langs donkere wegen, min of meer buitenom 't huis van mijn kinderen.

Zonder ongelukken en zonder politie of Duitschers te ontmoeten kwamen wij er. Daar stonden we: de bel hing natuurlijk niet meer. Ik bonkte op de deur. Misschien te hard, enfin eindelijk kwam mijn dochter aan de deur en riep wat: wij maakten ons bekend. Maar hun schrik was groot. Ze dachten dat de „Leisen" hem kwamen halen als hulp voor hun land, dat was aan de orde van den dag! 't Kostte eenige moeite om weer op verhaal te komen, de schrik zat er zoo in, dat ze daar moeilijk overheen kwamen. Zóó werd onze verassing een onplezierig bezoek, 't welk we nog lang in geheugen gehouden hebben.

We bleven eenige dagen en hebben de reis omgekeerd weer precies zoo gemaakt. Alleen van Utrecht naar Holl. Rading troffen we prachtig zonnig lenteweer. Bij de

„Groene Kan", halverwege rusten we even uit. Er zaten reeds mensen die van Rotterdam kwamen en naar 's Graveland moesten. Ze hadden zelfs goed gesmeerde boterhammen bij zich, waarvan ze er een aan ons aanboden ... waar we zéér mee ingenomen waren en in dank aanvaardden!

[De Duitsers vorderen woningen]

Op een gegeven moment kregen de Duitsers 't in hun hoofd 't buurtschap Hollandsche Rading-Oost te vorderen om er een blijvend onderdak te houden. 't Kwam onverwacht en zoo maar uit de lucht vallen, de „herren", hadden haast en ieder kreeg aanzegging binnen eenige uren zijn huis te verlaten, meest alles moest blijven staan zoals 't was. Niet alle panden waren van hun gading: de losstaande, enkele woningen „moesten" ze niet. Dat vonden ze blijkbaar te riskant, vooral met luchtgevaar. Alleen naast elkaar gelegen panden namen ze.

In enkele gevallen trokken de mensen bij elkaar in, om 't nog even aan te zien. In 't eene geval mochten ze er bij in blijven wonen, b.v. boven en de „herren" beneden. In 't andere weer anders, nooit zag je een logische denkwijze bij hun. Waarschijnlijk hogere krijgskunde! Ze richtten ook een wachtpost in en posten werden uitgezet. Dag en nacht werden we bewaakt. Over 't algemeen waren 't nogal schappelijke mensen: de wehrmacht. Weken en weken duurde 't voordat een en ander betrokken werd, met 't gevolg dat sommige bewoners maar weer, soms op groot lef, maar weer in hun woningen trokken.

[Joodse en andere onderduikers; een sympathieke Duitser]

Schuin over die wachtpost, leefden, naar met de bevrijding bleek, een 8 tal joden, welke nooit te voorschijn kwamen. Wij vonden 't zelf een zonderling huis, maar hadden van die mensen nooit iets gezien, ofschoon we er vlak achter wonen. 't Was wel een voortdurende druk die huisvesting van de duitsche militairen, want als 't aan de overzijde van 't kanaal bekend werd, dan konden ze wel eens uit de lucht bewerkt worden. Gelukkig is dat niet gebeurd! Althans voor de inwoners uit Hollandsche Rading!

Bij de posten of schildwachten was een oudere man, die steeds maar weer met iederen burger aanpakte. Niet ieder had daarvan terug, maar hij overwon door zijn groet. Hij vooral was zich bewust dat 't gehucht vol jonge mannen zat, welke ondergedoken waren. Hij kende de razzia's van zijn volk, en om de mensen voor zich te winnen, zei hij: indien razzia's in aantocht zijn zal ik wel en schot in de lucht geven, dan zijn jullie gewaarschuwd! Alles kon zich dan op tijd opbergen.

We zaten maanden zonder water, wat een groot ongemak was, en ook hierin adviseerde de schildwacht: 's nachts te ± 4 uur, dan moet je tappen, dan doen wij 't

ook, de leiding word dan voor ons geopend, en zóó kan jelui er mede van profiteren. Wat we ook deden!

[Huiszoeking en inkwartiering]

Er zijn wel eens razzia's geweest. Toevallig waren we een wandelingetje aan 't maken. De hoofdmans vroeg waar ik was geweest, hoe lang, en of ik dat altijd deed. Bovendien vroeg hij of dat wel noodzakelijk was! Ik antwoordde van ja. De kerel had de gewone snauwstem. Enfin hij gaf me 2 manschappen mee, die 't huis moesten doorzoeken. Ik vroeg nog waarvoor en waarom ze 't feitelijk deden: och we moeten toch bezig blijven! was 't bescheid ... Onverrichter zake vertrokken ze, en hadden niets verdachts gevonden. De „*ondergedoken*“ fiets, op de vliering hadden ze niet in de gaten, omdat er geen trap naar de vliering leidde. Mijn fiets, dat is mijn winst van de bezetting: en een dankbare herinnering! De linnenkast nazoekende, vroeg mijn vrouw, of hij iets bepaalds zocht. „*Och, wel neen,*“ grauwde-ie en smiet 't weer in de kast, zeggende: „*wat kan 't me feitelijk schelen!*“ Bij anderen deden ze zich te goed aan „*geweekte*“ kersen enz. Nog een staaltje van de inkwartiering: Bij mijn overbuurman moest-ie dag en nacht present zijn en zorgen dat de kachel brandde, 't bed moest wit gespreid blijven, opdat als de officier kwam alles tip top in orde was. De officier moet nog komen! ...

Van 1940 tot 1945 [de Duitse aftocht]

In Mei 1940 hebben we tegen 't aanbreken van den dag de Duitse vliegmachines zien dalen in de richting van 't vliegveld Loosdrecht. 't Terrein was onbruikbaar gemaakt en zóó konden ze niet landen. Wel zagen we ze schieten vanuit de lucht, op een enkele militair, die zich waagde. Enkelen zijn toen ook 't slachtoffer geworden. 't Was een volkomen verassing, een doldrieste militaire overval. Toen stonden ze op den top van hun macht! 5 jaar later hebben we de gebroken troepen de terugreis naar hun heimath zien maken, en nu loopende. Al hun glorie waren ze kwijt, grauwe gebroken kerels, die in niet herinnerde aan de triumftocht van Mei 1940 Ze liepen van plaats naar plaats, maar steeds om de grote steden, van de richting uit Utrecht, ging 't naar Loosdrecht, en zóó richting om Amsterdam, en dan steeds noordelijker over de afsluitdijk 3 lange dagen trokken ze hier de weg langs, eindeloos voort zeulend.

Nog zie ik ze, in hun schamele kleedij, vermoeid en op van al de misère, die ze hadden meegemaakt. De vernedering door hun nederlaag tekende zich wel sterk af in hun tronies. Onwillekeurig denk ik aan Louis Raymakers' teekeningen van de vorige wereldoorlog, ook die had ik laten onderduiken. Zoo als hij ze gaf, waren ze inderdaad na hun val. Dit nog te hebben beleefd is me een voldoening!